

PROGRAMMA
TEYLERS GODGELEERD GENOOTSCHAP
TE HAARLEM
VOOR HET JAAR 2022

DIRECTEUREN VAN TEYLERS STICHTING EN DE LEDEN VAN TEYLERS
GODGELEERD GENOOTSCHAP

schrijven de volgende prijsvraag uit om beantwoord te worden vóór 1 mei 2025:

Gevraagd wordt een theologische reflectie op de nu allesdoordringende digitale technologie.

Toelichting

De collectie van het Teylers Museum omvat een donderhuisje¹ en een donderbootje², terwijl Museum Boerhaave in Leiden een donderkerkje heeft³. John Cuthbertson bouwde in opdracht van de eerste museumdirecteur Van Marum twee jaar na de oprichting de grote elektriseermachine in Teylers Museum, evenals het donderkerkje in 1782. Het huisje en kerkje fungeerden in een experiment dat lezingen over elektriciteit, vooral bliksem, illustreerde. Elektrostatische generatoren produceerden een stroompje die de bliksemafleider op de miniatuurstructuren trof; er gebeurde niets spectaculairs. Daarna werd de test herhaald, maar deze keer zonder bliksemafleiders. Er klonk een knal en er ontstond brand en de ramen en deuren van het huis vlogen uit de kozijnen, de scheepsmast brak in tweeën en het kerkje stortte volledig in. (Bij de explosies werd een beetje buskruit gebruikt voor het dramatische effect van de blikseminslag.)⁴

De ineenstorting van de kerk suggereerde dat zowel kerk als theologie falen als ze de realiteit van de wetenschap negeren. De theologische discussie gaat onder meer over de vraag of de bliksemafleider aanmatigend jegens God is. De Zwitserse arts en onderzoeker Johann Jacob Scheuchzer (1672-1733) wilde de natuurwetenschappen verzoenen met God en met de Bijbel. In zijn beroemde *Physica Sacra*, waarvan Teylers een Nederlandse uitgave heeft⁵, laat Scheuchzer zien dat donder en bliksem in de Bijbel worden gezien als stemmen van God, maar legt hij ze met behulp van de fysica uit.⁶

Teylers Museum is een van de vijf Nederlandse wetenschapsmusea die samen een online centrum voor het materiële erfgoed van wetenschap en technologie in Nederland hebben

¹ <https://www.teylersmuseum.nl/nl/collectie/instrumenten/fk-0517-thunder-house>

² <https://www.teylersmuseum.nl/nl/collectie/instrumenten/fk-0516-thunder-ship>

³ <https://boerhaave.adlibhosting.com/Details/collect/17614>

⁴ See also Jan Wim Buisman, *Onweer. Een kleine cultuurgeschiedenis. 1752-1830*, Nijmegen: Vantilt 2019, esp. 35-53.

⁵ J.J.Scheuchzer, *Geestelyke Natuurkunde*, Amsterdam: Petrus Schenk, 1735-1738.

⁶ 'Klaar is het, dat door spreekwyzen, van de Luchthevelingen genomen, het alderzwaarste onweder met Hagel en Blixem omzet word beschreeven, waar door (...) zeer vele zolpher en zalpeterachtige uytwaassemingen door ontsteeking sterk worden bewoogen en tot de aldersnelste bewegingen tot *blixemen* worden gedrongen, welke [namelijk in de Bijbel – MB] vuurige ballen, *vuurige koolen* worden genaamd, of *brandende koolen*', Scheuchzer, *Geestelyke Natuurkunde*, Vol.5, 650-655, Printblad CCCCXIII, 654.

gecreëerd.⁷ Teylers is uniek in dit consortium in die zin dat sinds de achttiende eeuw twee Genootschappen aan de Teylersfamilie zijn verbonden, waarvan het Godgeleerd Genootschap er een is.

Waar in de achttiende eeuw de conversatie tussen theologie en wetenschap zich beperkte tot de fysikotheologie, is de conversatie in de huidige tijd vrijwel gestaakt. *e-Technology* is nu echter alomtegenwoordig. Draagt deze e-technologie nog steeds bij aan menselijke bloei en vooruitgang, zoals in de Verlichting? Voor een deel wel, maar niet in de directe zin. Opnieuw, theologische reflectie is gewenst.

Deze essayprijsvraag daagt deelnemers uit om een hedendaags debat te voeren tussen wetenschap en theologie. Meer specifiek vraagt het om een theologische reflectie op de nu alomtegenwoordige digitale technologie en de gevolgen daarvan voor de mens en ons denken over God. Het behoeft geen betoog dat de machtsposities van wetenschap en theologie ten opzichte van elkaar sinds de Verlichting volledig zijn veranderd.

Over de hele wereld is een 'wereldwijd web' van elektronische verbindingen geweven. Het heeft zelfs verbindingen met het planetenstelsel door middel van geavanceerde telescopen en andere technologie om de ruimte te ontdekken. Dit web maakt het transport van informatie ('data') over de hele wereld mogelijk. Daarnaast is er een web van luchtvaarttechnologie en andere transportmiddelen waarmee mensen zelfs in de ruimte kunnen worden vervoerd.

De mens lijkt op de drempel van een verandering te staan, waarbij technologie niet meer in dienst staat van de mens; in plaats daarvan zullen mensen in toenemende mate worden gecontroleerd door technologie. Bovendien heeft deze alles doordringende en in toenemende mate almachtige technologie een diepgaande invloed op ecosystemen, flora en fauna, en culturele (antropologische en sociale) en psychologische structuren en constellaties, evenals op de manier waarop kennis wordt verworven. Er is al geopperd dat we over onze tijd moeten spreken als het 'technoceen', waarin algoritmische processen heersen. In elk geval kunnen natuur, mens en technologie niet langer als afzonderlijke entiteiten worden beschouwd. Het is onwaarschijnlijk dat religie buiten deze verstrengeling zou blijven.

Betekenen deze ontwikkelingen een radicalisering of het einde van het humanistische project dat begon met de Renaissance en zich voortzette in de Verlichting en tot nu toe? Filosofen spreken in deze context van 'posthumanisme'. Dit is een kritische notie die in twee ogenschijnlijk verschillende richtingen gaat. Enerzijds wil het begrip ruimte scheppen voor wat onderdrukt en gemarginaliseerd is in het antropocentrisme dat volgde op het humanisme van de Verlichting: natuur, flora en fauna, en de ecosystemen waarin ze bij elkaar gehouden worden, maar ook mensen die werden gekoloniseerd en tot slaaf gemaakt; posthumanisme is een pleidooi voor radicalisering van het humanistische project. Aan de andere kant beschrijft het begrip posthumanisme hoe digitale technieken, zoals kunstmatige intelligentie, het humanistisch project beëindigen. Deze vorm van posthumanisme werd

⁷ The other museums are the University Museum Utrecht, NEMO Science Museum, University Museum Groningen, and Rijksmuseum Boerhaave.

aangekondigd door Heidegger in zijn beroemde essay *The Question Concerning Technique*, waarin hij uitlegt dat technologie mensen in een positie plaatst waarin ze hulpbronnen worden die moeten leveren en kunnen worden beheerd (*human resource management*).⁸

Ongeacht de theorie, raken mensen, de natuurlijke omgeving en technologie steeds meer met elkaar verweven en kunnen zij niet meer los van elkaar worden gezien. Medische technologie kan steeds meer delen van het menselijk lichaam en zelfs van de menselijke geest vervangen; 'kunstmatige intelligentie' streeft steeds meer naar autonomie en heeft nog onbekende mogelijkheden. Vaak vergaren mensen online kennis, die wordt aangestuurd door algoritmen en polarisatie lijkt aan te wakkeren. *Deep fakes* doen zich voor als echt. Kortom, de mens wordt steeds meer een verlengstuk van technologie en verliest steeds meer autonomie. Dankzij deze technologie met goddelijke potentie staan we, zoals Harari zegt, als *homo deus* op de drempel van het eeuwige leven. Of staan we gewoon aan het einde van het menselijk tijdperk en aan het begin van het bewind van een *deus algoritmus*?

Kortom, hoewel in het project van de Verlichting – denk aan het donderkerkje – technologie de mensheid diende en tot een beter leven leidde, lijken hedendaagse e-technologieën het einde van het menselijke project aan te kondigen. Wat betekent dit theologisch? Meer specifiek is de vraag: wat is deze onderlinge verbinding van mens, natuur en e-technologie in het licht van God, de canonieke geschriften en hun interpretatiegeschiedenis? En wie is de veronderstelde *deus algoritmus* in relatie tot de God van die tradities? Wat staat er op het spel als de *deus algoritmus* als de God van het 'technoceen' die God vervangt?

Auteurs zijn vrij om inzendingen naar eigen inzicht in te richten, onder de volgende voorwaarden: Inzendingen moeten nadrukkelijk theologisch van aard zijn en gebaseerd zijn op een of meer e-technologische praktijken. Teylers Stichting en Teylers Godgeleerd Genootschap waarderen het indien in een inzending reflecties zijn opgenomen op de tentoonstellingen 'Surreal Science' (zomer 2023) en 'Virtual Realities' (voorjaar 2024) in Teylers Museum.

Inzendingen moeten bestaan uit één uitgebreide studie, in de vorm van een voor publicatie voorbereide tekst, of uit meerdere publicaties, waarvan de meeste in de drie jaar voorafgaand aan 1 mei 2025 moeten verschijnen. In het laatste geval moeten deelnemers ook een tot nu toe ongepubliceerde tekst, speciaal geschreven voor de prijsvraag, waarin de eerdere publicaties in een bredere wetenschappelijke context worden geplaatst, toevoegen.

Algemene informatie

Pieter Teyler van der Hulst (Haarlem, 1702-1778) was een Nederlandse koopman. In zijn testament bepaalde hij de oprichting van Teylers Stichting. Onderdeel van de Stichting zijn twee wetenschappelijke genootschappen, die elk een jaarlijkse prijsvraag uitschrijven. Teylers Godgeleerd Genootschap is een van deze genootschappen. Het organiseert prijsvragen op het gebied van theologie, godsdienstfilosofie en godsdienstwetenschappen. Later richtten de directeurs van Teylers Stichting ook Teylers Museum op.

⁸ Martin Heidegger, *The Question Concerning Technology*, New York etc.: Harper Perennial Modern Thought 2013, 18.

Procedures

- Om voor de prijsvraag in aanmerking te komen, dienen kandidaten vóór 1 mei 2025 vier exemplaren van hun inzending in te dienen bij Directeuren van Teylers Stichting, Spaarne 16, 2011 CH Haarlem, Nederland. Inzendingen die na die datum worden ontvangen, worden niet in behandeling genomen.
- De essays moeten in het Engels, Frans, Duits of Nederlands zijn gesteld. Vanwege de bepalingen van het testament van Pieter Teyler mogen de essays de naam van de auteur niet vermelden, maar mogen ze alleen worden geïdentificeerd door een motto. De inzending moet vergezeld gaan van een verzegelde envelop met de naam en het adres van de auteur, met het motto op de buitenkant.
- Om lange wachttijden voor het horen van de uitslag van de beoordeling te voorkomen in het geval dat er geen prijs is toegekend, wordt de auteurs verzocht om, samen met de verzegelde envelop een open envelop te sturen met de naam en het volledige adres van een persoon met wie Directeuren van Teylers Stichting vertrouwelijk kunnen corresponderen.

Beoordeling

- De beoordeling wordt uitgevoerd door de leden van Teylers Godgeleerd Genootschap (prof. dr. M. Barnard, prof. dr. H.L. Beck, prof. dr. E. Jorink, prof. dr. A.B. Merz, prof. dr. M. Popović, prof. dr. E.P. Schaafsma, prof.dr. E.G.E. van der Wall).
- De beoordeling wordt binnen zeven maanden na de uiterste indieningsdatum in de vorm van een advies gecommuniceerd aan Directeuren van Teylers Stichting, die binnen een maand beslissen over het al dan niet toekennen van een prijs.
- Deze beslissing is onherroepelijk.
- Alle kandidaten worden door Directeuren op de hoogte gebracht zodra een beslissing is genomen.

Prijs

- De prijs bestaat uit een gouden penning geslagen uit het zegel van het Godgeleerde Genootschap.
- Daarnaast zal het Doopsgezind Predikfonds Haarlem een bedrag van € 4.500,- toekennen aan de auteur of auteurs van de winnende inzendingen om deze naar eigen inzicht te gebruiken.
- De uitreiking van de penning aan de winnaar(s) vindt plaats tijdens een speciale ceremonie in het Teylers Museum te Haarlem.
- Vertegenwoordigers van vakbladen, pers en andere geïnteresseerden en instellingen worden ruim van tevoren geïnformeerd over de prijsuitreiking.

Publicatie

De auteurs zorgen zelf voor publicatie van hun werk daarbij vermeldende dat het door Teylers Stichting is bekroond. Desgewenst kunnen Teylers Stichting en het Godgeleerd Genootschap daarbij behulpzaam zijn.

Redacteuren van websites, wetenschappelijke tijdschriften en andere instanties die de aandacht van hun lezers willen vestigen op de essaywedstrijd wordt dringend verzocht geïnteresseerde kandidaten te adviseren het programma te raadplegen voor volledige details.

Het programma van Teylers Godegeleerd Genootschap is op aanvraag gratis verkrijgbaar bij de Directie van Teylers Stichting, Spaarne 16, 2011 CH Haarlem, Nederland, of is te raadplegen via www.teylersmuseum.nl/en en www.teylersstichting.nl